

Høgskolen i **Hedmark**

LUNA

Maria K. A. Hjaltadóttir

Bacheloroppgave

«Moralsk dannelse i spennet mellom individet og fellesskapet»

GLU 5-10

2014

Samtykker til utlån hos høgskolebiblioteket JA X NEI

Samtykker til tilgjengeliggjøring i digitalt arkiv Brage JA X NEI

Norsk sammendrag

Tittel: Moralsk dannelse i spennet mellom individet og fellesskapet	
Forfatter: Maria K. A. Hjaltadottir	
År: 2014	Sider: 27
Emneord: Moralsk dannelse, individ, fellesskap, Aristoteles, Kant, Taylor	
Sammendrag: Denne oppgaven tar utgangspunkt i Charles Taylors bedømmelse av modernitetens konsekvenser. Han mener at det i moderniteten har blitt hevdet at individet er selvtilstrekkelig i moralsk henseende, og at mennesket i nyere tid har mistet forbindelsen til det fellesskapet det naturlig inngår i og henter sine begreper om moralen fra. Hans prosjekt, og mitt i denne oppgaven, er å vise hvordan mennesket er avhengig av fellesskapet i sin moralske dannelse. Dette gjør jeg ved å undersøke hva Aristoteles og Kant, i tillegg til Taylor, sier om individets forhold til fellesskapet i dannelsesprosessen.	

Engelsk sammendrag (Abstract)

Title: Moral enlightenment of the individual in relation to the community	
Author: Maria K. A. Hjaltadóttir	
Year: 2014	Pages: 27
Keywords: Moral enlightenment, individual, community, Aristotle, Kant, Taylor	
Summary: This bachelor thesis is based on Charles Taylor's assessment of the consequences of modern philosophy. He believes that it has been argued in modernity that the individual is self-sufficient in moral respect, and that man of recent times has lost its connection to the community from which he derives his notions of morality. Taylor's project, as well as mine in this paper, is to show how the individual is dependent on the community in its moral enlightenment. I do this by examining what Aristotle and Kant, in addition to Taylor, says about the individual's relationship to the community in the process of moral enlightenment.	

Forord

Denne oppgaven er skrevet som en avsluttende del av PEL-faget på grunnskolelærerutdanningen 5.-10. klasse. Det overordnede temaet for oppgaven, dannelse, har jeg valgt ut fra en oppfatning om at det er lite vektlagt i PEL-faget ved lærerutdanningen, til tross for dets klare relevans til læreryrket. Mitt inntrykk er at de mer abstrakte filosofiske tankene om mennesket og dets utviklingspotensiale ofte blir tilsidesatt til fordel for en mer instrumentell tilnærming til de praktiske sider ved det å arbeide som lærer. Eller for å uttrykke det annerledes: vekten ligger på didaktikkens *hva* og *hvordan*, fremfor *hvorfor*. Jeg håper at jeg ved å sette meg grundigere inn temaet skal stå bedre rustet til selv å utdanne fremtidens ungdommer til å bli ansvarlige, kritisk tenkende medlemmer av fellesskapet.

Jeg vil takke veilederen min Harald Løken for å ha holdt ut med mine «luftige ideer» underveis og for faglig input i skriveprosessen. Videre vil jeg takke min kjære bror Valdi Ingthorsson for gode råd, refleksjoner og oppmuntring i siste kritiske fase av arbeidet. Sist, men ikke minst, retter jeg en stor takk til min faste kompanjong og «partner in crime» Emilie Bjørn, som gjennom tre år på høgskolen har vært min sparringspartner i faglige spørsmål så vel som i andre områder av livet. Uten våre lange røykepauser og latterkramper mellom arbeidsøktene hadde jeg ikke holdt ut så lenge som jeg har gjort.

Hamar, mai 2014.

Maria Hjaltadóttir

Innhold

1. INNLEDNING	6
1.1 METODISKE REFLEKSJONER	8
2. PAIDEIA - DANNEELSE I ANTIKKEN	9
2.1 ARISTOTELES	9
2.1.1 <i>Verden og mennesket</i>	9
2.1.2 <i>Det gode liv for mennesket – et liv som dannet</i>	10
2.1.3 <i>Fellesskapets rolle i dannelsesprosessen</i>	12
3. BILDUNG – DANNEELSE I OPPLYSNINGSTIDEN	14
3.1 KANT	14
3.1.1 <i>Det autonome menneske</i>	15
3.1.2 <i>Har vi bruk for fellesskapet?</i>	16
4. DANNEELSE I DAG.....	18
4.1 CHARLES TAYLOR.....	19
4.1.1 <i>Individet i fellesskapet – uunngåelige horisonter</i>	19
4.1.2 <i>Identitet</i>	20
4.1.3 <i>Autentisitet som ideal</i>	22
5. AVSLUTTENDE DRØFTING.....	24
LITTERATURLISTE	26

1. Innledning

Utgangspunktet for denne oppgaven var mitt møte med filosofen Charles Taylor. I *Autentisitetens etikk* (1991) peker Taylor på tre sykdomstegn ved moderniteten, der det første er individualismen. Han sporer an ideen om det selvtilstrekkelige individet tilbake til dets filosofiske kilder hos blant annet Descartes og Kant. I tidligere tider, før de moderne tankene om individets adskilthet fra verden, var situasjonen slik at individet var henvist til sin plass i en større, naturlig og gudegitt orden. Det var innenfor den rollen en hadde i fellesskapet ens handlingsrom lå, og de moralske horisontene man kunne hente mening fra var gitt av den orden man inngikk i. Individualismen som oppstod i kjølvannet av selvtilstrekkelighetsidealene fra opplysningstiden, betraktes ofte som en seier over fortidens lenker, ifølge Taylor. Mennesket ble fristilt fra verden, og lever ut sin egen frihet ved å vende blikket innover mot sin egen bevissthet, og ved å ta avstand fra verden omkring seg. Slik mener man i modernitetens at mennesket danner seg selv, uavhengig av fellesskapet, sier Taylor. Vi er oss selv nok, vår egen herre og vår egen kilde til moral. Mennesket er blitt en egen enhet løsrevet fra helheten. Taylor betegner dette som *atomisme*, som han går til front mot i sin antropologiske filosofi (Taylor, 1989). Møtet med Taylor gjorde at jeg ville undersøke tilbake i tid hva filosofer hadde sagt om forholdet mellom individ og fellesskap i dannelsesprosessen.

Ingerid S. Straume (2013) skriver i boken *Danningens filosofihistorie* at danningsteorier har tre dimensjoner – den sosiale dimensjonen, bevegelsen og subjektet som dannes. Den sosiale dimensjonen står for de horisonter subjektet henter materialet til sin danning fra. Bevegelsen betegner en slags forstyrrelse i den pågående sosialiseringprosessen der individet ubevisst internaliserer samfunnets normer, ideer og verdensbilde. Dette skjer ved en undring eller problematisering av det bestående f. eks. ved at individet opplever et møte med noe som det mangler fortolkningsramme for. Den tredje dimensjonen er subjektet som dannes. Det er i subjektet at spenningen mellom seg selv og fellesskapet – den sosiale dimensjonen – bearbeides. Dannelse av subjektet fordrer et aktivt villende engasjement – individet må *ville* dannes for å kunne bli et subjekt. En slik beskrivelse av danningsteorier som sådan sier imidlertid ikke noe om innholdet i spesifikke danningsteorier. Ulike teorier vil legge ulik vekt på fellesskapet som horisont på den ene siden og subjektets muligheter og betydning på den andre. Har individet ubegrensede muligheter til å danne seg selv, eller er det hovedsakelig i og gjennom fellesskapet at vi kan snakke om et individ overhode?

De filosofene jeg har valgt å skrive om i oppgaven - Aristoteles, Kant og Taylor – hører til i hver sin tid, og tenker og formulerer sine teorier i ulike historiske epoker der dannelsesstenkningen har hvert sitt særpreg. Innledende for hver tenker vil jeg prøve å si noe generelt om det tankeunivers de ulike tenkerne plasseres innenfor. Slik sett blir dette en idéhistorisk vinkling på dannelsen. Utvalget av epoker og tenkere er foretatt ut fra at dannelsesbegrepet i de aktuelle epokene – hhv. antikken, opplysningstiden og vår samtid – ifølge Straume (2013) har et element av refleksivitet. Et refleksivt dannelsesbegrep er en form for dannelse der subjektet aktivt, kritisk og spørrende forholder seg til kulturen og sin egen dannelse. Målet med dannelsen er å bli et subjekt i en kultur, et *handlende* individ i et fellesskap. Med det handlende subjekt er vi over på etikkenes område, og det er hovedsakelig etikken jeg vil fokusere på i oppgaven. Hvor henter vi våre begreper om moralen fra? Hvordan dannes vi til selvstendige aktører med moralsk bevissthet?

På bakgrunn av den foregående redegjørelsen har jeg valgt følgende problemstilling:

Trenger vi fellesskapet i den moralske dannelsen av individet?

Er det mulig å tenke seg et individ som handler selvstendig – som er sin egen lovgiver – helt uavhengig av den konteksten individet lever innenfor? Som vi skal se, vil Aristoteles vektlegge på forhånd definerte fellesmenneskelige idealer som rettesnor for våre handlinger, realisert gjennom det kulturelle fellesskapet. Kant derimot, ville kanskje svart ja på et slikt spørsmål - i hvert fall om vi skal tro Taylor. Kant fremhever at mennesket selv er kilden til moralloven. Taylor vil derimot avvise denne formen for selvtilstrekkelighet som et misvisende ideal – et uthullet autentisitetideal. Det er i det kulturelle fellesskapet vi henter våre begreper om rett og galt, vil Taylor hevde.

Hvert kapittel starter med et forsøk på å beskrive samfunnet og mentaliteten i den aktuelle tidsepoken, og også tidens forhold til dannelsesbegrepet. Etter dette går jeg spesifikt inn på de utvalgte filosofenes syn på verden og mennesket, før jeg går over på deres syn på etikken og på hvilken rolle fellesskapet spiller i dannelsen av individet. Helt konsekvent er jeg imidlertid ikke til denne strukturen, og der jeg avviker fra den er det for å ta vare på filosofenes særpreg, og unngå å forsøke å smelte de alle inn i samme form. Til sist i oppgaven vil jeg trekke noen linjer tenkerne imellom og antyde hvilke konsekvenser mine funn får for en lærer i skolen.

1.1 Metodiske refleksjoner

Denne oppgaven baseres på teoretisk materiale, og jeg har derfor anvendt hermeneutisk metode. Utvalget av filosofer er gjort ut fra forskjellige hensyn. Aristoteles og Kant har jeg valgt fordi de er blitt stående som særlig store, innflytelsesrike tenkere fra sin samtid. Alle tre tenkerne vektlegger mennesket som handlende, moralske vesener – om enn på ulikt vis – og det er også en av grunnene til at valget falt på akkurat dem. Tanken har vært at ved å stille nettopp disse tre opp etter hverandre, vil de belyse hverandre både ved kontraster og likheter. Jeg gikk inn i arbeidet med oppgaven med en forforståelse som tilsa at Aristoteles og Kant var skarpe kontraster, og at Taylor til slutt ville kombinere tanker fra dem. Etter hvert i arbeidet måtte jeg imidlertid justere mitt bilde av helheten. For som vi skal se, er det slående likheter alle filosofene mellom.

Det er ikke noe mål for oppgaven å si noe endelig om dannelsen, eller gi noe konkret svar på hvordan dannelsen av individet faktisk skjer i sammenheng med fellesskapet. Ei heller er dette en fullstendig historisk oversikt over dannelsesstenkere fra antikken til i dag. Det er til syvende og sist bare en liten flik av det hele bildet som belyses.

Det er et ganske magert utvalg av stoff innenfor de tre tenkerne som er tatt med i oppgaven. For selv om jeg har forsøkt å ta vare på filosofenes særpreg, har hovedfokuset naturlig nok måttet ligge på det som er relevant for problemstillingen. Så den må ikke leses med den forventning om å få et fullgodt bilde på alle mulige sider ved filosofenes tenkning.

2. Paideia - dannelselse i antikken

Dannelsesbegrepet har røtter i antikkens Hellas. *Paideia* var ordet grekerne brukte om det samlede oppdragelses- eller dannelsesprogrammet. I antikken var mennesket uløselig knyttet til fellesskapet, og et selvstendig og ansvarlig handlende menneske ble alltid sett i forhold til bystaten det var en del av. Det gjaldt altså å danne alle sider av menneskene slik at det ville handle til det beste for fellesskapet. Det å handle moralsk og nyttig overfor fellesskapet ble også betegnet med et annet begrep: *areté* – dygd. Dygd viser her til dugelighet, det å mestre en oppgave (Aasen, 2006). Athen var et radikalt demokrati, der folket *var* bystaten (slaver, barn og kvinner – ufullstendige menn som de var - var ikke regnet med), og for at bystaten skulle fungere som et harmonisk hele, måtte følgelig folket dannes. Forbindelsen mellom bystat og borger betydde også at dannelselse ikke var en mekanisk tradering av samfunnets normer, men et refleksivt prosjekt der borgerne kunne stille spørsmål, og endre de verdier og normer samfunnet anså som viktige (Straume, 2013). Vi ser altså, ifølge Straume, et refleksivt dannelsesbegrep hos grekerne der samfunnet former individet, som i sin tur former samfunnet.

2.1 Aristoteles

Aristoteles er en av de mest innflytelsesrike tenkerne i den vestlige kulturtradisjonen, ikke minst tanke på etikk og samfunn, et område jeg særlig skal befatte meg med i denne oppgaven. For å forstå Aristoteles' etikk, må jeg først presentere Aristoteles virkelighetsforståelse og menneskesyn, fordi han ser det som etikkens grunnlag.

2.1.1 Verden og mennesket

Aristoteles arbeidet både som filosof og naturforsker med utgangspunkt i den greske felleskulturelle oppfatningen av naturen som kosmos – en evig, skjønn og ordnet helhet som fungerer hensiktsmessig. Det er altså snakk om en organismetenking, der verden er en helhet bestående av mange enkeltdeler som fungerer sammen. Alle enkeltdelene har et forhold til helheten og omvendt. Verden er dermed også organisk i sin måte å fungere på, den er levende og i utvikling. Utviklingen skjer ved at alle ting har et mål de etterstreber å realisere. Dermed er verden både hensiktsmessig ordnet og formålsrettet i utvikling – den er teleologisk. Drivet mot forandring og utvikling ligger i naturen selv, i tingene selv, ifølge

Aristoteles. Dermed bryter han med sin læremester Platons idélære. For der hvor Platon så tingene, og også menneskene, som ufullkomne etterligninger av de perfekte ideene i idéverdenen, plasserte Aristoteles idealmønstrene i tingene og menneskene selv som et potensiale til fullkommenhet. Dette får han frem ved å dele inn alle grunnheter i kosmos – substansene – i *stoff* og *form* (Brøntvedt & Duesund, 2002).

Stoffet betegner rett og slett det rent fysiske, materielle en substans består av. For eksempel har et menneske et legeme bestående av kjøtt og blod, hud og hår, nerver, organer og bein. Legemet er dermed menneskets stoff. Det samme stoffet finner man hos andre levende dyr. Det som skiller mennesket fra andre levende substanser, ligger i *formen*. Formen er de egenskaper ved «tingen» (her mennesket) som viser hva slags «ting» det er (Aasen, 2006). Formen i tingene angir også deres teleologiske mål – hva de er ment å strebe etter å være (Brøntvedt & Duesund, 2002). Mennesket har et høyere nivå i sin form enn andre dyr – det har fornuften. Fornuften vil dermed spille en stor rolle i utviklingen av det menneskelige potensialet. I fornuften ligger menneskets evne til å skape og betrakte, og den gjør mennesket i stand til å abstrahere og til å fatte ting intuitivt. Mennesket utvikles og dannes altså i henhold til bestemte, iboende mål for mennesket. Så hvilke mål er det mennesket bør strebe etter? Eller for å stille spørsmålet på en annen måte: hva vil det si for et menneske å fungere på sitt beste – med areté?

2.1.2 Det gode liv for mennesket – et liv som dannet

Før jeg begir meg ut på å beskrive menneskets iboende målsetninger og hvordan mennesket virker på sitt beste, er det viktig å understreke et par ting. Det ene er at det i antikken ikke var noe klart skille mellom deskriptivitet og normativitet (Nyeng, 1999). En beskrivelse av menneskets mål vil dermed på én og samme tid være en beskrivelse av mennesket slik det *er* og slik det *bør være*. Normative vurderinger er videre nødt til å inneholde en bestemt oppfatning av hva som er godt og ikke, og dermed er vi inne på en annen ting vi må rydde av veien før vi beveger oss videre. For hva er det Aristoteles vektlegger i sin tenkning om mennesket? Jo, han er opptatt av flere ting: hva mennesket er, hva som er godt for mennesket og hvordan mennesket skal leve for å få et godt liv. Det avgjørende er at svarene på disse spørsmålene ikke vil være forskjellige alt etter hvem som spør. Tvert imot finnes det svar som er gyldige for alle mennesker til alle tider, selv om ulike tider og samfunn tilbyr ulike måter å realisere godene på (Johansen & Vetlesen, 1996). Aristoteles er med andre ord opptatt av det fellesmenneskelige. Hva Lise måtte mene om saken til forskjell fra Gerda, er

---

dermed likegyldig. Det interessante er hva mennesket som sådan har iboende i sin form å strebe etter, og det vil være det samme enten du heter det ene eller det andre. Det gode for Lise er også det gode for Gerda. En tredje ting som må understrekes er at for Aristoteles er mennesket et vesen i virksomhet. Det er et handlende vesen som i sin gjøren og laden forsøker å virkeliggjøre sitt vesen (Tollefsen, Syse & Nicolaisen, 2002). Dermed er det etikkens område vi beveger oss inn på når vi nå skal forsøke å beskrive hvilke iboende mål mennesket har i sin form.

Så hva er det mennesket streber etter å virkeliggjøre i sin gjøren og laden? Jo, for Aristoteles er det høyeste mål eller gode for mennesket lykken – *eudaimonia* (Eriksen, 1993). Lykken er ikke hedonistisk i den forstand at den er identisk med nytelse. Nei, lykken er en fullstendig og selvforsynt tilstand av sann og ekte velvære, som mennesket oppnår dersom det realiserer sine evner på best mulig vis gjennom handling (Tollefsen et.al. 2002). Det gode livet i lykkens tilstand er dermed knyttet til å gjøre gode handlinger – den som gjør godt er et godt menneske og har det godt på grunn av det. Men hva er så gode handlinger ifølge Aristoteles? Et nøkkelbegrep i Aristoteles' etikk er dyd. Dydene kan sies å være, jf. sammenfallet av deskriptivitet og normativitet, både karakteregenskaper ved mennesket og idealer mennesket forsøker å virkeliggjøre (Nyeng, 1999). For å virkeliggjøre potensialet i mennesket til å leve et liv i dyd og dermed i lykke, må mennesket dannes. Men hvordan foregår en slik moralsk dannelse ifølge Aristoteles?

Aristoteles tar utgangspunkt i menneskets natur i sine tanker om moralsk dannelse. Han har et grunnleggende optimistisk syn på mennesket som et vesen som er naturlig orientert mot det gode. Men til tross for dette, finnes det drivkrefter i mennesket som kan villedde mennesket i sitt forsøk på å realisere det virkelig gode. Han beskriver barn og unge som drevet av lidenskap og emosjoner. I sine handlinger søker de å oppnå fysisk nytelse og unngå smerte, samt oppnå ære og unngå skam. I dannelsen av mennesket må disse drivkreftene gradvis bringes i harmoni med fornuften, slik at de ikke rettes mot umiddelbare fysiske nytelsesobjekter eller mot ære i en snever forstand. Moralsk dyd må kultiveres gjennom handling, for handlinger danner vaner, som igjen danner karakteren. Slike vaner dannes først ved at barnet etterligner andre mennesker, og senere under spesifikk veiledning av andre. For f.eks. å bli rettferdig må vi altså øve oss på å handle rettferdig, til det å handle rettferdig blir en mer varig egenskap ved vår karakter. Trangen til å føle nytelse vil gradvis, med opplevelsen av at virkelig gode handlinger er det som gir virkelig nytelse, føre til at man

retter trangen til nytelse mot de virkelige goder. Men et menneske som handler kun ut fra vane, er ikke fullkomment moralsk dydig – til det trengs det også intellektuell dyd, med *fronesis* (klokskap) som den øverste. For Aristoteles går nemlig moralsk vanedannelse og intellektuell dannelse hånd i hånd. Vanene vil sørge for at subjektet i dannelsesprosessen orienterer seg mot de virkelige goder, i stedet for å følge sin naturlige tilbøyelighet til å trekkes mot det som er umiddelbart tilfredsstillende. Men det er først når subjektet har et velutviklet intellekt at det kan foreta de rasjonelle overveielser som gjør de i stand til å ta overveide beslutninger. *Fronesis* utvikles delvis gjennom induksjon av erfaringer med å handle – en universalisering av ulike partikulære handlinger. Til dels handler det også om tilegnelse av teoretisk kunnskap om det gode. Man må nemlig ha en klar forestilling om det gode liv for å kunne velge det. Det er det bevisste valget av moralsk gode handlinger, foretatt på bakgrunn av avveielser av handlingsalternativer, som er det dannede menneskets kjennetegn. Ved å være moralsk dydig, vil man også oppnå sann ære, og slik tilfredsstillende andre av drivkreftene som styrer mennesket i sine handlinger (Dow, 1998).

Dannelsen til moralsk dydighet som er beskrevet ovenfor sentreres utelukkende rundt subjektet som skal dannes. Neste ledd blir å undersøke hvilken rolle fellesskapet spiller i Aristoteles' dannelsesprogram.

2.1.3 Fellesskapets rolle i dannelsesprosessen

Man ser at Aristoteles er aktørorientert i sin etikk, og søker innover i mennesket selv for å finne begrepene om det gode – selv om disse er universelle og slik sett ikke har noe individfokus. Men er det slik at mennesket er selvtilstrekkelig for Aristoteles, ettersom mulighetene for et godt liv finnes i mennesket selv? Hvis formen, eller sjelen, innehar alle mulighetene for vekst, trenger mennesket fellesskapet da?

Ja, ville Aristoteles sagt. Mennesket er et *zoon politikon* – et sosialt dyr og samfunnsvesen (Malnes & Midgaard, 2003). Målene og selve begrepene om det gode ligger i tingene, og menneskene selv, men de kan kun realiseres gjennom fellesskapet.. Siden karakterdannelsen på etikkens område må øves opp ved handlinger, trenger man «de andre» for å øve seg (Nyeng, 1999). Dannelsen av mennesket må dessuten skje under en klok persons veiledning, ifølge Aristoteles, og en slik veileder finnes i familien og i samfunnet. Lykken, det høyeste målet, kan dermed kun realiseres i fellesskapet for mennesket (Malnes & Midgaard, 2003). Antikkens tenkning om verden, som jeg har skrevet om tidligere, var jo også preget av

organismetenkning. De enkelte delene, individene, fylte bestemte oppgaver for å få organismen til å fungere. Et selvtilstrekkelig individ var utenkelig innenfor denne rammen. Lykken var ikke bare knyttet til det å være et godt menneske som fungerte i henhold til sin form, men også til det å fungere *i* og *for* fellesskapet. Derfor er lykken utenkelig utenfor fellesskapet. Dessuten skulle fellesskapet ideelt sett, ifølge Aristoteles, sørge for å legge til rette for den harmoni og lykke mennesket søkte ved å sørge for noen ytre livsgoder som var nødvendige for å utvikle det menneskelige potensial - sunnhet, venner, økonomisk evne og sosial stilling (Eriksen, 1993). Gjennom lovgivning vil myndighetene også kunne legge til rette for gode moralske handlinger. Selv om etterfølgelsen av lover vil være motivert av andre ting enn av det gode i handlingene selv, vil riktige lover være med på å danne gode vaner hos subjektet (Dow, 1998). Så selv om begrepene om det gode som mennesket streber etter er satt, legger fellesskapet ulike forutsetninger for utviklingen av dem.

3. Bildung – dannelselse i opplysningstiden

I opplysningstiden finner vi igjen et refleksivt danningsbegrep hos de tyske nyhumanistene. Begrepet de brukte var Bildung, et ord med religiøse røtter, som viser til middelalderens kristne mystikks *Imago Dei* – Guds bilde – og viser til prosessen der et bilde blir til etter et forbilde. Middelalderens tenkere problematiserte naturlig nok ikke dette forbildet mennesket skulle formes etter, da det var en underforstått del av troen på Gud at hans idealer skulle etterfølges (Straume, 2013). Bildung var slikt sett ikke et refleksivt begrep i middelalderen. Refleksivt ble det først når begrepet ble gjenopptatt og tillagt nytt innhold av nyhumanistene på slutten av 1700-tallet. Det viser altså opprinnelig til et bilde som formes etter et forbilde, og forbildet nyhumanistene la til grunn for danningsprosjektet var *humanitet*.

Ove Korsgård og Lars Løvlie (2003) skriver i innledningen i *Dannelsens forvandlinger* at opplysnings- og dannelsesteorier i denne epoken hadde noen fellestrekk. Det første er menneskets forhold til seg selv, der mennesket forstås som et fornuftig, fritt vesen med evner til selvbestemmelse, eller autonomi. Dannelse er i en slik forståelse primært selvdannelse. Mennesket kan i en slik forståelse tenke fritt og selv treffe egne moralske beslutninger. Det andre fellestrekket de tegner opp er menneskets forhold til verden og kulturen. Om menneskets mulighet til autonomi skulle stått alene, ville dannelsen være et rent subjektivistisk prosjekt. Slik var det imidlertid ikke alltid – humanitet var jo et høyeste gode mennesket skulle realisere i sitt danningsprosjekt. Autonomien oppstår heller idet subjektet tilegner seg eller tar stilling til eksisterende verdier i verden og kulturen. Slik sett spiller fellesskapet og objektive størrelser også en betydning i opplysningstidens Bildung. Individet var tidstypisk i sentrum for all tenkning, og også i dannelsen av mennesket var det individet som skulle dannes. Slik var det også for Kant, som er den av opplysningstidens filosofer jeg vil utdype litt mer om i denne delen av oppgaven. Fornuft, frihet og autonomi er noen av tingene vi skal se nærmere på hos Kant.

3.1 Kant

Immanuel Kant regnes som den største av alle opplysningsfilosofene. Han er kjent for å ha utført en «kopernikansk revolusjon», der han vendte blikket *innover* i mennesket selv for å finne garantien for vår erkjennelses ekthet og kilden til vår moral. I sentrum av Kants filosofi står det aktive, handlende menneske, for mennesket er aktivt deltakende i verden ved å erfare

---

den. Ikke bare er mennesket aktivt, men det er også et fritt, moralsk handlende vesen (Tollefsen et. al., 2002). Med dette som utgangspunkt vil jeg nå bevege meg over på Kants moralfilosofi.

3.1.1 Det autonome menneske

Mennesket har ifølge Kant to naturer. På den ene siden er mennesket et naturvesen, som på lik linje med andre naturvesener er underlagt visse lover som årsak/virkning, tid og rom. Det som er underlagt naturlovene kan umulig være fritt. På den andre siden hevder Kant at vi *er* frie, da vi som mennesker har en indre virkelighet hevet over de naturlige lovenes begrensninger (Oettingen, 2001). Selve menneskets fornuft er ikke underlagt de kausale sammenhengene mennesket, og alt annet, ellers inngår i. I fornuften ligger vår frihet, fordi vi til forskjell fra dyrene er handlende vesener. Vi utøver vår frihet ved å aktivt bruke fornuften til å handle som autonome individer.

Men hva mener så Kant med autonomi? Det autonome individ er et aktivt handlende subjekt som er sin egen lovgiver. Ikke dermed sagt at mennesket kan handle som det lyster til enhver tid, og begrunne det i egen autonomi. Det er her skillet mellom mennesket som naturvesen og mennesket som fornuftsvesen kommer inn. Som naturvesen handler vi ut fra to motiver: den rent instinktive driften til opprettholdelse av sitt liv, og det sosiale behovet for å få et lykkelig liv i meningsfull samhandling med andre. I disse handlingene er ikke mennesket fritt, det er da underlagt drifter og lyster, og handler altså ikke autonomt. Fri og autonom er man derimot når man handler ut fra fornuftens morallov, som er nedlagt i hver og en av oss. Denne loven er formulert gjennom Kants kategoriske imperativ, som lyder noe sånt som det her: «Du skal handle slik at du kan ville at maksimen for din handling skal bli gjort til lov for alle mennesker.» (Tollefsen et al., 2002). Altså må regelen man lever etter kunne gjøres til en universell regel, en regel som er absolutt ufravikelig. Dette innebærer for det første at den ikke må motsi seg selv, og for det andre at det skal være mulig å ønske at alle skal følge den – slik tar man vare på andres frihet også. Rett og galt blir slikt sett løsrevet helt fra subjektets private interesser og synspunkter – fornuften skal styre valgene. Fornuften er nemlig setet for moralloven, og den er nedfelt i hver og en fullstendig a priori, som en transcendent mulighet til å lage og følge sine egne lover (Malnes & Midgaard, 2003). Dannelse er for Kant knyttet til bruk av fornuften for å myndiggjøres og gjøres fri. For som han sier: ”Opplysning er menneskets utgang av den selvforskyldte umyndighet, når årsaken til den ikke ligger i forstandens mangler, men i manglende besluttsomhet og mot til å bruke den uten en annens

ledelse” (Oettingen, 2001). Mennesket må altså aktivt ta i bruk fornuften for å komme seg ut av den selvforskyldte umyndighet – det er dette som er opplysning eller dannelselse for Kant.

Det at moralloven er nedfelt i ethvert menneske, gir det ukrenkelig verdi som et moralsk og fritt vesen. Individet løsriver her fra enhver form for verdier i samfunnet, og henvises til ensom leting i eget indre etter riktig moral. Eneste krav er at maksimen for dine handlinger skal kunne universaliseres. Men kan den morallov tenkes som er formet helt uavhengig av omgivelsene? Kan et handlende individ virkelig handle dersom det ikke har noen overindividuelle begreper om det gode å strekke seg etter i sine handlinger? Som vi har sett, bryter dette sterkt med Aristoteles’ idé om dydene og fellesmenneskelige goder mennesket ønsker å strekke seg etter med alt det gjør. Samtidig ser man likheten med Aristoteles’ dydstenkning i det at mennesket bærer *i seg* anleggene til å gjøre det gode. Senere skal vi også se at Charles Taylor protesterer mot det ensomme, løsrevede individ i Kants subjektivisme. Men er vi ifølge Kant egentlig helt ensomme individer som bare skuer innover? Mener Kant med dette at vi ikke behøver fellesskapet på noen måte?

3.1.2 Har vi bruk for fellesskapet?

Det at mennesket har fornuften, og dermed muligheten til autonomi, i seg, betyr ikke nødvendigvis at folk vil bruke den korrekt, ifølge Kant. Til dette trengs det undervisning og oppdragelse. Kant lanserer et omfattende pedagogisk program for oppdragelsen av mennesket, hvor han skjelner mellom fire ulike oppdragelses- og undervisningsformer. Den ene er disiplinering, som for Kant er en negativ form for oppdragelse som ligger utenfor undervisningens domene. Den går ut på å temme menneskets naturlige tilbøyeligheter. Den andre, kultivering, er ervervelsen av kunnskap og ferdigheter innenfor spesifikke områder. Den tredje, sivilisering, gir mennesket klokskap i mellommenneskelige anliggender. Men målet for dannelsen er for Kant autonomi, og autonom er man når man våger å bruke fornuften uten en annens ledelse. Her står vi overfor det som kalles det pedagogiske paradoks – nemlig å oppdra til frihet, under ufrihet. For å løse dette paradokset, har han en fjerde form for undervisning og oppdragelse som de andre formene bør underlegge seg – nemlig moralisering. For Kant gjelder det å hente frem moralloven i eleven selv ved den undervisningsform han kaller moralisering, med sikte på å gjøre eleven autonom på sikt. Han kaller selv sin metode for sokratisk, fordi det handler om å forløse menneskets egne transcendentale, medfødte potensiale til autonomi. Moralloven, den rette bruk av fornuften, vil kunne trenes opp ved å gjøre bruk av den, derfor må moralisering være en øvelse i bruk

---

av fornuften og i å formulere universaliserbare maksimer (Schou, 2004). Vi trenger altså fellesskapet for å dannes til moralske mennesker, også ifølge Kant.

4. Dannelse i dag

Straume (2013) trekker frem den skandinaviske tanken om folkedanningen på 1800-tallet frem som den neste epoken etter opplysningstidens *Bildung* der man finner et refleksivt dannelsesbegrep. Danning i Norge var i denne perioden knyttet til nasjonsbyggingen, og ideen var at folkedanning – eller folkeopplysning – var nødvendig for moderniseringen av samfunnslivet og innføringen av det representative demokratiet. Dette temaet lar jeg videre være i denne oppgaven. I stedet vil jeg forsøke å si noe om dannelse av i dag. Hva legger vi i dannelse i dag? For å kunne besvare dette spørsmålet vil jeg, som med de andre epokene jeg har fremstilt i oppgaven, bli nødt til å si noe om hvordan samfunnet er i dag, eller i det minste hvordan man kan tolke samtiden med samtidens egen forutsetning for tolkning. Å skulle gi en diagnose av samtiden er ikke en enkel sak, og jeg vil av plasshensyn måtte nøye meg med å kort ta opp noen trekk ved samtiden som jeg antar har særlig påvirkning på dannelsen i dag. For å gjøre dette lener jeg meg i det følgende på sosiologen Anthony Giddens' bøker *Modernitetens konsekvenser* (1990) og *Modernitet og selvidentitet* (1991).

Det første problemet i diagnostiseringen av samtiden kommer allerede når man skal forsøke å navngi det. Kan moderniteten, skissert kort i forrige kapittel som den idéhistoriske epoken som oppstod i kjølvannet av oppløsningen av den kristne enhetskulturen i middelalderen, være dekkende for tiden vi lever i i dag? Noen vil mene vi befinner oss i det «postmoderne» eller «senmoderne». Andre igjen vil bruke termer som det «postindustrielle samfunn», «kunnskapssamfunnet» eller «informasjonssamfunnet». Begrepene blir brukt av de som mener at vi har beveget oss vekk fra moderniteten, og at en ny orden har kommet. Som regel viser de til en tid av forvirring, oppløsning av normer og ustabilitet for mennesket, samt en endring i våre samfunnsinstitusjoner og arbeidsliv. Kunnskap som en ny «vare», informasjon og mennesker som kapital. Giddens avviser at det her er snakk om en ny epoke, men snarere konsekvenser av flere decennier med modernitetens tanker (Giddens 1990). Dette samsvarer godt med Taylors filosofi, så begrepet jeg vil bruke videre i oppgaven er nettopp moderniteten.

Vår tid er kjennetegnet av refleksivitet, i samfunnet så vel som i individet. Sosiale relasjoner løsrives fra tid og rom, og reorganiserer seg på tvers av dem. Familiestrukturer er ikke gitte, uforanderlige størrelser. Tradisjoner oppløses og erstattes med tvil – individet har et mangfold av autoriteter å velge mellom i sin søken etter mening. Det er et virvar av tilbud og

---

muligheter i menneskets konstruering av seg selv. Man velger livsstil, velger religiøs tilhørighet, velger identitet – velger det på nytt og på nytt. Mediene og utstrakt bruk av ny teknologi gjør det lokale nært knyttet, og påvirket, av det globale. I tillegg påvirkes vi i større grad av kommersielle krefter enn tidligere (Giddens, 1991). Innenfor denne rammen skal altså individet konstruere mening – og det ser ut til å være et ensomt, individuelt prosjekt. Hvor henter man de moralske begrepene fra i et samfunn som dette? Hvordan foregår danningen av individet, sett i forhold til et fellesskap som er så komplekst og fragmentert som skissert ovenfor? Er man henvist til å ensomt etablere en egen basis for moralen? Disse spørsmålene vil jeg forsøke å svare på med Taylors filosofi.

4.1 Charles Taylor

Canadieren Charles Taylor er professor i filosofi og statsvitenskap ved McGill University i Montreal. Han har arbeidet innen flere fagfilosofiske disipliner, som handlingsteori, antropologi, språkfilosofi, politisk teori, samfunnsfilosofi, etikk og modernitetsteori. På mange måter er Taylor en kritiker av arven fra opplysningstiden – kanskje spesielt den tendensen man i moderniteten har til å anse mennesket som autonomt i forhold til sine omgivelser som står så sentralt i liberalismen (Nyeng, 2000). Men selv om han argumenterer mot en slik forståelse av mennesket, er ikke Taylor en reinspikka kommunitarist slik hans antecessor Hegel var. Han følger Hegel i hans Kantkritikk, men klarer på selvstendig hegeliansk vis å kombinere tesen og antitesen for å lage sin egen syntese. Mennesket er fritt, med muligheter for autonomi, men bare som en del av fellesskapet, mener Taylor. Han kritiserer moderniteten, men deler likevel mye av dens tankegods. Dette skal vi se nærmere på i de neste delkapitler.

4.1.1 Individet i fellesskapet – uunngåelige horisonter

Som nevnt i innledningen til oppgaven, er Taylor kritisk til et ideal han mener å se i moderniteten, der subjektet skal være sin egen herre helt løsrevet fra helheten. Ett av Taylors hovedanliggender synes å være å forene mennesket igjen med den sammenheng det naturlig inngår i ved å være et sosialt menneske i samfunnet og verden. Ikke dermed sagt at Taylor står for en nostalgisk lengten tilbake til enhetssamfunnet, eller at han ønsker å fullstendig viske ut individet som en størrelse overhodet. Det er den moralske selvtilstrekkeligheten han protesterer mot, og alle dens perverterte, trivielle drakter den ikler seg i det moderne

samfunn. Men han er ikke entydig imot subjektfokus i moderniteten. Dreiningen mot subjektet, og bare subjektet, ser han riktignok som en forflatning av livet. Da mennesket løsrev seg fullstendig fra den større helhet, ble livet også tappet for mening, idet menneskelivet nå ikke har noe høyere formål i en større sammenheng å strebe etter. Den rendyrkede individualismen er modernitetens skyggeside, mener Taylor. Men på den andre siden har dreiningen mot subjektet vært positiv, da den har fremmet individets frihet og i høyere grad gjort det mulig for mennesket å definere og realisere det gode (Løken, 2012). Dreiningen har rettet oppmerksomheten mot ett av de rikeste potensialene i menneskelivet – nemlig at vi er i stand til å velge oss selv. Vi har et potensiale til å leve rike, ansvarlige liv fulle av mening (Taylor, 1991). Men i Taylors øyne skjer ikke dette ved den form for «disengagement» i forhold til verden og kulturen som Descartes oppmuntret til. Mennesket kjennetegnes ikke først og fremst ved sin frihet i sin avstandstagen til verden – tvert imot er den menneskelige eksistens primært kjennetegnet ved sin *forbundethet* med de sosiale omgivelsene det er en del av (Andersen, 2009).

Mennesket lever ikke i et vakuum uten mening, men i en meningsmettet verden som det forholder seg til og handler ut fra. Dette er det Taylor kaller menneskets uunngåelige horisonter (Taylor, 1991). Det er ikke et valg vi tar, blant mange mulige livsvalg, å bruke av de tilgjengelige meningshorisonter vi er født inn i. Det er et grunnvilkår for menneskeheten vi ikke kan velge bort (Nyeng, 2000). Den sosiale virkeligheten er vi forankret i allerede før vi handler, og det er her vi henter våre moralske verdier fra. Vår forankring i de uunngåelige moralske horisonter gjør oss til moralske vesener, forsynt med begreper om hva som er godt og verdifullt. Denne meningen som ligger i våre sosiale omgivelser er formidlet til oss i samhandling med kulturen via språket, og i neste omgang gir dette språket oss et handlingsrepertoar og et grunnlag for å skape oss en identitet (Andersen, 2009). Vi går ikke fullstendig opp i fellesskapet, selv om vi er forbundet med det. Men ut fra fellesskapet skaper vi individet og vår egen identitet. Identiteten er igjen, for Taylor, både en forutsetning for å handle meningsfullt og samtidig et produkt av at vi handler meningsfullt (Andersen, 2009).

4.1.2 Identitet

Til tross for den sterke betoningen av fellesskapet hos Taylor, er han ikke mindre opptatt av individet og subjektet. Hva gjør oss til individer? Hvordan får mennesket en identitet? Svaret på dette ligger i det Taylor kaller *sterke vurderinger*. For å begynne med det motsatte først,

---

er *svake vurderinger* valg av triviell karakter. De omhandler våre ønsker og preferanser (Løken, 2012). Jeg velger sjokoladeis fremfor vaniljeis, fordi jeg liker sjokolade best. Skal jeg se en episode til av *Lost* eller skal jeg legge meg? Slike vurderinger er svake i betydningen at de ikke berører noe vesentlig ved oss, men er kun uttrykk for individuelle preferanser. Jeg velger sjokoladeisen fordi det er rett og slett den jeg ønsker meg mest nå. Sterke vurderinger er vurderinger av dypere natur. Man vurderer ønskene og preferansene opp mot en større helhet av verdivurderinger (Nyeng, 2000). Her er det viktig å ha in mente Taylors uunngåelige horisonter. For i de sterke vurderingene er det nettopp de verdiene vi har fått fra våre omgivelser som står på spill. Jeg reddet ikke bestemor ut av den brennende bygningen fordi det uansett var reklamepause på tv-en og jeg ikke hadde noe bedre å finne på akkurat da (det ville vært en svak vurdering). Jeg gjorde det fordi jeg anser mot og medmenneskelighet som kvalitativt bedre verdier enn feighet og likegyldighet overfor andres lidelse. Slik sett strekker jeg meg mot min forestilling av det gode idet jeg velger å redde bestemor. Men hvordan er sterke vurderinger med på å gi meg en identitet? Jo, en slik sterk vurdering mellom kvalitative kontraster (mot – feighet, medmenneskelighet – likegyldighet) gir meg en forståelse av mine motiver for handling, og er med på å konstituere meg selv som nettopp et selv ved at jeg formulerer dem (Nyeng, 2000). «Jeg er modig og bryr meg om mine medmennesker», forteller jeg meg selv etter å ha valgt å redde bestemors liv - og ved at jeg formulerer dette, blir min identitet knyttet til det å være modig og bry meg om andre. En identitet er videre avgjørende for at vi kan handle meningsfullt og overveid.

Mennesket er et selvfortolkende dyr, sier Taylor, og det bruker de meningsgivende begrepene det får fra omgivelsene for å beskrive seg selv og skape en identitet. Vi formulerer altså ikke hva som allerede er der, men skaper hva som finnes ved å formulere det. Dette er en pågående prosess, og gjøres om og om igjen. Fellesskapet er m.a.o. en forutsetning for at vi kan ha en identitet (Andersen, 2009). Våre fortolkninger av oss selv gjøres i narrativ form – en forestilling om hvem vi er nå, basert på hvordan vi kom hit og hvor vi skal. Vi skaper oss en sammenhengende og koherent livsfortelling som gjør det mulig for oss å handle meningsfullt i verden. (Andersen, 2009). Ikke dermed sagt at livsfortellingen er satt en gang for alle, bare vi formulerer den. Refleksjonen over oss selv som vi skaper oss ut fra skjer i møte med nye mennesker og situasjoner der vi handler. Med ny innsikt og nye situasjoner endrer vi altså også måten vi ser oss selv på. Derfor er den skapende prosessen der mennesket formulerer seg selv en pågående prosess. Vi skaper og skaper oss selv på nytt ved ny erfaring.

De sterke vurderingene gjør vi intuitivt, for mennesket er i sitt vesen «strong evaluators». Vurderingene har dermed, hos Taylor, transcendental status. Det er et tilgrunnliggende trekk ved vår menneskelighet som gjør det mulig for oss å handle meningsfullt (Andersen, 2009). Taylor mener også at vi mennesker har evne til en tredje type vurdering – i tillegg til de svake og de sterke vurderingene – som er karakteristisk for mennesket. Det er her snakk om en form for metavurdering – vi vurderer våre vurderinger. Før jeg utdyper videre om denne tredje formen for vurderinger, må vi innom idealet om autentisitet.

4.1.3 Autentisitet som ideal

Et sentralt begrep i Taylors filosofi er autentisitet. Det dreier seg om et ideal for mennesket i moderniteten der man skal leve ut sin menneskelighet på sin helt særegne måte. Taylor hevder i *Autentisitetens etikk* (1991) at autentisitetsidealet slik det blir praktisert i det moderne samfunnet bygger på tanken om at mennesket kan vende seg innover og på den måten oppnår autentisk kontakt med en selv, slik vi kjenner det igjen fra Kant. Svarene er, ifølge denne måten å tenke på, å finne i vårt indre - aller helst ved at en forkaster alt som er kommet til oss utenfra. Videre mener Taylor at autentisitet parret med individualisme, gjør autentisiteten flat og meningsløs. Autentisitetsidealet blir også uthullet idet man likestiller alle valg som like verdifulle. Det er ikke *at* vi velger som gir livet mening, det er *hva* vi velger og hvor vi henter valgmulighetene fra. Nå kan det virke som at Taylor forkaster hele idealet om autentisitet i seg selv, men han mener ikke at idealet i seg selv er et onde. Taylor vil diskutere hva vi legger i, eller hva vi bør legge i, autentisitet, slik at det ikke antar perverte former for individualisme og subjektivism. For Taylor er nemlig ikke autentisitet en bevegelse innenfra og ut. For Taylor handler autentisitet snarere om en slags bevegelse utenfra – det handler om erkjennelsen av den essensielle forbindelsen mellom vårt eget liv og fellesskapet. Jeget realiserer seg selv i og gjennom relasjoner til andre og fellesskapet (Andersen, 2009). Det er de overindividuelle horisonter som gir mening og verdi til det individuelle. Dette lyder omtrent som Aristoteles' tenkning om de fellesmenneskelige goder vi alle strekker oss etter i våre handlinger..

Kan mennesket så strebe etter autentisitet, ”være seg sjæl” fullt og helt, ut fra en tankegang der fellesskapet definerer hva som er meningsfullt og godt for individet? Ja, mener Taylor. Men dette skjer først ved at man anerkjenner menneskets plass i sine uunngåelige horisonter

i fellesskapet. Dernest skjer det ved den tredje typen vurderinger som ble nevnt tidligere i oppgaven – vurderingen av vurderingene. Vi foretar altså intuitivt sterke vurderinger, men vi har evnen til en villet vurdering av disse vurderingene. Dette åpner for en mulighet til autonomi, da vi kan stille oss kritiske til de verdiene vi har fra omgivelsene, og gjør oss i stand til å velge hvilke verdier vi vil basere livene våre på. Taylor avviser likevel at vi kan nullstille oss helt og fullt og skape vår egen vilje ved selvevaluering. Dette begrunner han i nettopp det at man foretar sterke evalueringer intuitivt, og at vi alltid henter begrepene om det meningsfulle og verdifulle fra fellesskapet (Andersen, 2009).

Autonomi og autentisitet er altså et slags dannelsesideal for Taylor, og det handler for ham om et egenfundert engasjement hvor vi tar stilling til hvilke verdier vi anser som ønskelige. Slik konstruerer vi oss selv språklig tuftet på det vi anser som verdifullt ut fra disse vurderingene. Dette gjør oss i neste instans i stand til å handle aktivt utover til fellesskapet igjen (Andersen, 2009). Denne muligheten til å velge seg selv, til autonomi, identifiserer ett av de rikeste potensialene i menneskelivet. Selvrefleksjonen åpner for en rikere eksistensmåte og et liv i ansvarlighet, der individet ikke *kun* er kastet inn i et allerede definert fellesskap, men står ansvarlig for hvilke verdier det vil stå inne for (Taylor, 1991). Det er i dette potensialet at man kan snakke om dannelse for mennesket.

5. Avsluttende drøfting

Så hva kan vi lære om dannelsesprosessen gjennom hva Aristoteles, Kant og Taylor sier om individets forhold til fellesskapet? Trenger vi fellesskapet i den moralske dannelsen av individet? For det første må man kunne konkludere med at fellesskapet spiller en avgjørende rolle i dannelsen av individet. Fellesskapet tilbyr muligheten for samhandling mellom mennesker, og tvinger individet til å foreta valg basert på overveielser av hva som er moralsk riktig og godt å gjøre. Hos Aristoteles er det gode allerede definert og dannelsen består først i å innarbeide vaner ved å øve seg i å gjøre godt, og dernest gradvis få et reflektert forhold til dem ved å utvikle *fronesis*. En bevegelse fra det praktiske plan til en mer abstrakt refleksjon omkring handlingene utvikler slik klokskap. For Kant trenger man oppdragelse og undervisning med sikte på autonomi. Man må øve seg i å handle riktig og også hos ham må mennesket øve seg i å abstrahere og forme universelle maksimer som fungerer som rettesnor for handlinger. Taylor på sin side snakker ikke direkte om dannelselse eller oppdragelsesprogrammer. Likevel er det lett å se forbindelsen der han snakker om identitetskonstruksjon som fundament for meningsfull handling i verden og autonomi som et potensiale som ligger i mennesket. For Taylor kommer man aldri unna at mennesket er plassert i en sammenheng der det henter begreper om godt og ondt fra. Individet kan, ifølge alle tre, aldri tenkes løsrevet fra fellesskapet det inngår i. Det gode avledes heller ikke hos noen av dem fra individuelle preferanser. Også Kant, som kanskje sterkest av disse tre vektlegger individet som størrelse, har som hensikt med sitt kategoriske imperativ å sikre fellesskapets beste. En handling er kun god dersom den kan universaliseres, og dermed må den være god for alle. Det er ikke plass til maksimer basert på egoistiske ønsker og individuelle preferanser – da er den ikke hentet fra vår indre morallov og kan dermed ikke føre til virkelig moralske handlinger.

Overveielser av valgmuligheter står sentralt hos dem alle. Det å være et moralsk subjekt som handler intensjonelt med det gode for øye avhenger av evnen til overveielser og refleksjon omkring hva som er godt. For Taylor er det ikke uttalt hvorvidt denne evnen kan trenes opp, eller om den bare er der i varierende grad hos den enkelte. For både Aristoteles og Kant derimot, må denne evnen trenes opp ved hjelp av kloke veiledere og oppdragere, som f.eks. en lærer. Læreren bør være seg bevisst dette i sitt arbeid med barn og unge, og selv ha et reflektert forhold til hvordan han kan fremme en slik utvikling. For å få til dette må den som skal veilede et menneske i dannelsesprosessen ha fundert over hva slags menneskesyn han

---

legger til grunn for det han gjør. Ligger moralloven i mennesket, bare at den må forløses på sokratisk vis, eller ligger moralen der ute, bare at elevene må øve på å handle rett og reflektere rundt sine handlinger for gradvis å få innsikt i den? Svarene på disse spørsmålene er ikke endelige, men de fordrer i alle fall ulike fremgangsmåter i arbeidet for læreren. Har han ikke en klar formening om disse tingene, vil veiledningen kanskje skje på måfå, og være heller ufruktbar.

Kanskje har Taylor rett i at man i kjølvannet av moderniteten har sett en økende tendens til det han kaller atomisme og dermed en forflatning av livet. Det er kanskje behov for å ta på alvor hans prosjekt om å gjenforene menneskene med den meningsmettede helhet de inngår i – det være seg fellesmenneskelige goder som gjelder til alle tider som hos Aristoteles, maksimene som bør gjelde for alle som hos Kant, eller de mer kulturrelativerte godene hos Taylor. For ungdom som vokser opp kan det tapet av mening som Taylor snakker om ha alvorlige konsekvenser. Man henvises til et ensomt selvdannelsesprosjekt, der ingenting er gitt og ingenting gir mening med mindre du finner det opp selv. Under slike omstendigheter tror jeg krefter som ikke utelukkende ønsker det gode for mennesket, men som ønsker f.eks. profitt og makt, kan få enorm påvirkningskraft i dannelsesprosessen. Tendensene til relativisme og individualisme mener jeg at læreren kan prøve å motvirke ved å gjøre elevene mer bevisste over sine handlinger. Han bør ikke styre unna diskusjonene i moralske spørsmål under påskudd av at alle svar er like gode, at hva som er godt for den enkelte kommer an på den enkeltes vurdering av det gode. Han bør ikke være redd for å hevde at det finnes noe normativt godt. Slik kan man kanskje være med på å gi mening til livet til ungdom og gjenforene dem med det fellesskapet de inngår i.

Litteraturliste

Aasen, J. (2006). *Tanke og handling. Nøkler til pedagogisk filosofi*. Oplandske bokforlag.

Andersen, I. S. (2009) *Identitet og frihet* (Masteroppgave, Universitetet i Oslo). Lokalisert på:

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/31208/IngunSteenAndersen%5b1%5d.pdf?sequence=1>

Brøntvedt, E, Duesund, K. (2002) *Visjon og valg. Om filosofi, etikk og livssyn*. Bergen: Fagbokforlaget.

Dow, L. R. (1998). *Growing up happy: Aristotle's theory of moral education* (Doktorgradsavhandling). Toronto: University of Toronto.

Eriksen, T. B. (Red.) (1993). *Vestens store tenkere*. Oslo: Aschehoug.

Giddens, A. (1990) *Modernitetens konsekvenser*. Pax Forlag

Giddens, A. (1991) *Modernitet og selvidentitet*. København: Hans Reitzels Forlag

Johansen, K. E. & Vetlesen, A. J. (1996). *Etikk – i historie og samtid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Løken, H. N. (2012) Det vurderende mennesket og den moralske virkelighet. Charles Taylor om autentisiteteskultur og sterke vurderinger. I S. Lied og C. Osbeck (Red.), *Religionsdidaktisk arbeid pågår. Religionsdidaktikk i Hamar og Karlstad* (s. 125-142). Vallset: Oplandske Bokforlag.

Løvlie, L. (red.) (2003) *Dannelsens forvandlinger*. Oslo: Pax forlag.

Nyeng, F. (1999) *Etiske teorier*. Bergen: Fagbokforlaget.

Nyeng, F. (2000). *Det autentiske menneske*. Bergen: Fagbokforlaget.

Malnes, R., Midgaard, K. (2003) *Politisk tenkning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Oettingen, A. V. (2001). *Det pædagogiske paradoks*. Århus: Forlaget Klim.

Schou, L. R. (2003) Immanuel Kant: Mennesket er den eneste skabning der har brug for opdragelse. I K. Steinsholt. & L. Løvlie (Red.), *Pedagogikkens mange ansikter* (s. 126-140). Oslo: universitetsforlaget.

Straume, I. (red.). (2013). *Danningens filosofihistorie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Taylor, C. (1989) *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge University Press.

Taylor, C. (1991). *Autentisitetens etikk*. Cappelens Akademiske Forlag.

Tollefsen, T., Syse, H., Nicolaisen, F. R. (2002) *Tenkere og ideer*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.